

КОРРЕЛЯЦІЯ ПОНЯТИЙ *ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ, ОБРАЗ АВТОРА* И *МОДАЛЬНОСТЬ* В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ

Радчук О.

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Стаття присвячена теоретичному осмисленню понять “мовна особистість”, “образ автора” та “суб’єктивна модальність”. У статті розглядаються різні точки зору на взаємний зв’язок категорій, що описуються. Автор робить висновок про співвідношення вказаних термінів у художньому тексті.

Ключові слова: мовна особистість, образ автора та суб’єктивна модальність.

Статья посвящена теоретическому осмыслению понятий “языковая личность”, “образ автора” и “субъективная модальность”. В статье рассматриваются различные точки зрения на взаимосвязь описываемых категорий. Автор делает вывод о соотношении указанных терминов в художественном тексте.

Ключевые слова: языковая личность, образ автора и субъективная модальность.

The article is dedicated to the theoretical comprehension of the terms “language personality”, “image of the author” and “subjective modality”. The article describes different points of view on the interrelation of the categories described. The author makes the conclusion about the correlation of the stated terms in the literary work.

Key words: “language personality”, “image of the author” and “subjective modality”.

Формирование антропоцентрической парадигмы научного знания привело к развороту лингвистической проблематики в сторону человека как языковой личности. В рамках антропоцентрического языкознания основным ориентиром выступает сложившаяся в современной лингвистике теория языковой личности, а стимулом к формированию этой теории стало осознание приоритетности личностного начала в языке. В настоящей статье мы понимаем антропоцентризм не как метод, а как общегуманитарное понятие, отражающее антропологическую природу языка и речи, нашедшую свое воплощение в художественном тексте.

Целью данной статьи является анализ понятий *языковая личность*, *образ автора* и *модальность*, а также установление связи между этими понятиями и представление их как корреляционных.

Развиваясь в русле антропоцентрических тенденций, лингвистика текста восходит своими корнями к античной риторике. “Центральное понятие античной риторики – *образ ратора* – корреспондирует с современной категорией антропоцентрической лингвистики *языковая личность*, различные аспекты которой получили освещение в работах В. В. Виноградова, Ю. Н. Караулова, Г. И. Богина, И. Я. Чернухиной и других ученых” [5, с. 9].

В формировании современных представлений о феномене языковой личности особая роль принадлежит В. В. Виноградову. Ученый подошел к понятию *языковой личности* путем исследования языка художественной литературы. Художественный текст является особой сферой творчества языковой личности, а язык писателя в полной мере дает представление о художественной манере индивидуума. Первые описания конкретных языковых личностей также принадлежат В. В. Виноградову. Выдающийся лингвист, отмечая особенности языковой личности Н. В. Гоголя, писал: “В недрах национальной речи Гоголь находит залежи нетронутых западной культурой “коренных” русских национально-языковых “сокровищ родного слова”. Смешанный речевой фонд среднего сословия должен быть преобразован, семантически очищен и “освящен” при посредстве этих основных начал “русского духа” [3, с. 314].

Языковая личность – это прежде всего непосредственно носитель языка. В то же время – это и совокупность вербальных особенностей поведения человека, использующего национальный язык. И, наконец, языковая личность – это и реализация умения владеть языком автора, которая проявляется в индивидуальном стиле.

Академиком В. В. Виноградовым также было предложено и обстоятельно разработано понятие *образ автора*, представленного в его трактовке как “индивидуальная словесно-речевая структура, пронизывающая строй художественного произведения и определяющая взаимосвязь и взаимодействие всех его элементов” [4, с. 151–152].

Профессор А. Т. Гулак, посвятивший большое количество исследований феномену языковой личности Л. Н. Толстого, уточняет термин *образ автора* и предлагает использовать его в качестве исследовательской категории “как комплекс следующих отношений: 1) отношение к субъекту повествования; 2) отношение к изображаемому миру; 3) отношение к читателю; 4) отношение к канонизированному художественной традицией образу автора; 5) отношение к стилистическим средствам и приемам организации повествования” [6, с. 12].

Известный украинский языковед И. Бехта, взяв за основу понятие *образа автора* В. В. Виноградова, выделяет в художественном тексте *образ нарратора*. “Терміни *наратор*, *повістьяр* та *образ автора*, а інколи просто *автор* використовуються в науковій літературі як синоніми. Саме наратор є тим суб’єктом свідомості, який безпосередньо втілений у тексті і з яким має справу читач” [2, с. 214].

Необходимо заметить, что не все исследователи художественного текста безоговорочно принимают понятие *образ автора*. Например, М. М. Бахтин в своих работах, посвященных поэтике, предлагает использовать термины *авторское сознание*, *авторская позиция*. В отличие от В. В. Виноградова, который понятие *образа автора* отождествлял с особенностями отбора и использования языковых средств писателем, М. М. Бахтин рассматривал авторскую точку зрения как отношение автора к своим героям [1, с. 276].

По мнению Е. В. Падучевой, современные подходы к изучению художественного текста, связанные с фигурой говорящего, соотносятся, с одной стороны, с идеями М. М. Бахтина, а с другой стороны, – с виноградовским пониманием образа автора [8, с. 433]. В работах Е. В. Падучевой прослеживается нарративная интерпретация текстов через эгоцентрические элементы языка. В круг эгоцентрических элементов языка лингвист включает дейктические слова (типа *я*, *здесь*, *этот*, *вот*), дейктические категории (такие, как вид и время), а также показатели субъективной модальности (в частности, вводные слова и предложения, оценочные слова разного рода; иллюкутивные показатели).

Каждый художественный текст является продуктом творчества конкретной языковой личности, которая при построении текста и выражении своего отношения к описанию использует только ей присущие языковые элементы. Правомерно, на наш взгляд, высказывание И. А. Щировой о том, что произведения словесного искусства, в отличие от науки, открыто заявляют свою субъективность. “Воспринимая, понимая и оценивая мир, художник трансформирует его закономерности в образное “инобытие”, придает им статус фикции. Отраженный в идеальном мире эстетической действительности и адресованный читателю реальный мир всегда пропущен через творческое “я” [10, с. 32–33]. Идея субъектности и субъективности, объединяющая категории *интенциональности* и *субъективной модальности*, является основополагающей при анализе художественного текста, так как передает его антропоцентрическую сущность. Интенциональность, понимаемая как намерение автора, репрезентуется посредством слова в художественном тексте. Данная категория тесно связана с текстовой категорией *субъективной модальности*.

Суб'єктивна модальність займає ведуче місце в переліку текстових категорій, виділяємих сучасними дослідниками категоріального апарату тексту (А. А. Ворожбитова, І. Р. Гальперин, С. Н. Ильенко, Г. Ф. Калашникова, Л. Е. Красовицкая, Т. В. Матвеева, З. Я. Тураева), оскільки пронизує все текстове простір і є головною складовою *образа автора*.

Средством самораскрытия языковой личности, на наш взгляд, служит категория *суб'єктивної модальності*. Суб'єктивність як принцип зображення світу через сприйняття письменника, суб'єктивне авторське бачення найбільш повно розкривається в мовній реалізації саме даної текстової категорії.

Дослідник текстових категорій М. Р. Кабанова розглядає *модальність* як категорію, тісно пов'язану з поняттям *образа автора*. Ссылаясь на той факт, що модальність сама по собі не може визначати дійсність, а тільки реалізує відношення говорячого до дійсності, вона пропонує ввести поняття авторської модальності і дає наступне визначення: авторська модальність – це "...обов'язальна проникаюча текстова категорія, реалізуєма не однолінійно, а через поступове накоплення таких сигналів, як емоційно-оціночна лексика, афективний синтаксис, граматическа, лексическа і композиційна заповненість автора" [7, с. 6–7].

Модальність як текстова категорія представлена тільки суб'єктивним типом модальності, який реалізується в художньому тексті як експліцитне або імпліцитне проявлення позиції автора. Текстова модальність художнього твору розуміється нами як оціночне відношення автора до зображуваного і поширюється тільки на ті текстові фрагменти, в яких виявляється присутність автора.

Репрезентація суб'єктивної модальності в художньому тексті проявляється за допомогою мовних, мовних і власне текстових елементів. Саме намірене використання цього арсеналу засобів дозволяє розглянути художній текст з антропоцентричного аспекту.

За допомогою *суб'єктивної модальності* реалізується в певному тексті відображення світобачення і світоощущення мовної особистості. Данна категорія, являючись антропоцентричною характеристикою тексту, дозволяє розглядати мову неотъемлемо від людини, а людини неотъемлемо від мови, осмислити індивідуальну мовну картину світу письменника.

Суб'єктивна модальність займає ведуче місце в переліку текстових категорій, виділяємих сучасними дослідниками категоріального апарату тексту, так як пронизує все текстове простір і є головною складовою *образа автора*.

Текстова категорія *суб'єктивної модальності* безпосередньо пов'язана з теорією антропоцентризму, в світлі якої мову сприймається як продукт людської діяльності. Відповідно до антропоцентричного принципу людина розглядається як центр світостворення, як творець індивідуальної мовної картини світу, який пізнає незалежний від нього світ і створює способи фіксації і передачі знань про нього іншим, а також передає емоції, породжувані сприйняттям явищ дійсності.

Таким чином, нові підходи до розуміння *образа автора* з'явилися в зв'язі з зростаючим інтересом до мовної особистості, "стоячої" за текстом. Художній текст почали розглядати з позицій антропоцентризму, а логіка розвитку понять *образ автора* і *мовної особистості*, центральних в науковій спадщині В. В. Виноградова, привели дослідників до висновку про кореляцію в художніх творах понять *мовної особистості*, *образа автора* і *суб'єктивної модальності*.

Література

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 424 с.
2. Бехта І. Дискурс наратора в англійській прозі / І. Бехта. – Київ : "Громада", 2004. – 328 с.

3. Виноградов В. В. Избранные труды. Язык и стиль русских писателей. От Карамзина до Гоголя / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1990. – 388 с.
4. Виноградов В. В. О теории художественной речи / В. В. Виноградов. – М. : Высш. шк., 1971. – 240 с.
5. Ворожбитова А. А. Теория текста: Антропоцентрическое направление / А. А. Ворожбитова. – [Изд. 2-е, испр. и доп.]. – М. : Высшая школа, 2005. – 367 с.
6. Гулак А. Т. О стилистике русской художественной прозы: Избранные статьи / А. Т. Гулак. – Киев: Українське видавництво, 2007. – 214 с.
7. Кабанова М. Р. Лексико-грамматические средства выражения авторской модальности в поэтическом тексте (на материале произведений А. А. Вознесенского, Е. А. Евтушенко, Р. И. Рождественского): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.02 “Русский язык” / М. Р. Кабанова. – Днепропетровск, 1992. – 20 с.
8. Падучева Е. В. Семантические исследования (Семантика времени и вида в русском языке; Семантика нарратива) / Е. В. Падучева. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1996. – 464 с.
9. Щирова И. А. Об особенностях осмысления некоторых текстовых категорий в условиях современной интеллектуальной ситуации: интенциональность и воспринимаемость / И. А. Щирова // Лингвистика текста и дискурсивный анализ: традиции и перспективы: сборник научных статей. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2007. – С. 185–201.